

FƏSİL 3 - MÖVZU 5

ÇIXMA SƏYAHƏTİ

Götürmə, Müqayisə və Fərq

5 Dərs | Take Away | Comparison | Think
Addition

BEYNƏLXALQ STANDARTLAR

Singapore Math: Çıxma toplanmanın "tərsi"dir.

Part-Whole model həm toplanma, həm də çıxma
üçün işlədilir!

TIMSS: "Subtraction must be understood through its relationship to addition. Students who master this connection have deeper number sense."

PISA: Real-world subtraction - müqayisə problemləri, "neçə çox?" sualları.

OECD 2030: Multiple representations - çıxmanın 3 modeli: take away, part-whole, comparison.

Montessori: Konkret çıxma - fiziki götürmə, sonra abstract.

DƏRS 5.1

ÇIXMA NƏDİR?

3 Model: Take Away, Part-Whole, Comparison

Çıxma - 3 Fərqli Məna!

Singapore Math: Çıxma 3 fərqli vəziyyətdə istifadə olunur!

1. GÖTÜRMƏ (Take Away/Separate):

Bir qrupdan bir hissəni götürürük.

Nümunə: 7 alma var, 3-nü yedim. Neçə qaldı?

2. HİSSƏ-BÜTÖV (Part-Whole):

Bütövü və bir hissəni bilirik, digər hissəni tapırıq.

Nümunə: 8 quş var, 3-ü xoruz. Neçəsi toyuq?

3. MÜQAYİŞƏ (Comparison):

İki qrupu müqayisə edirik, fərqi tapırıq.

Nümunə: 9 qoyun və 6 at var. Qoyun neçə çoxdur?

VACIB: Hər üçü də çıxma (-) işlədir, amma mənası fərqlidir!

MODEL 1: GÖTÜRMƏ (Take Away)

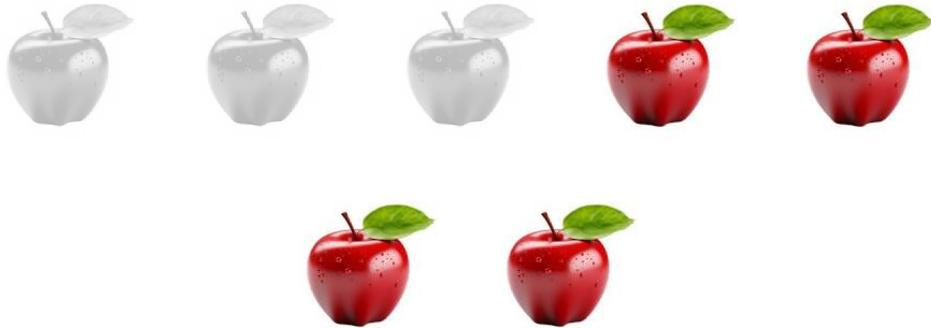
7 alma var idi. 3 alma yedim. Neçə alma qaldı?

ƏVVƏL: 7 alma

3 ALMA GÖTÜRDÜK (YEDİK)

SONRA: ? alma qaldı

$$7 - 3 = 4 \text{ ALMA QALDI}$$

MODEL 2: HİSSƏ-BÜTÖV (Part-Whole)

Fermada 8 quş var. 3-ü xoruz. Neçəsi toyuq?

Bar Model

BÜTÖV: 8 quş

8 QUŞ

İKİ HİSSƏYƏ BÖLÜNÜR

3 XORUZ

? TOYUQ

+

=

8

$$8 - 3 = 5 \text{ TOYUQ}$$

MODEL 3: MÜQAYİSƏ (Comparison)

9 qoyun və 6 at var. Qoyun neçə çoxdur?

9 QOYUN:

6 AT:

Müqayisə Bar Model

Qoyun: 9

9

At: 6

6

FƏRQ: 3

$$9 - 6 = 3 \text{ QOYUN ÇOXDUR}$$

3 MODELİN MÜQAYİSƏSİ

Take Away

Hərəkət:

Götürmək,
aparmaq, yemək,
uçmaq, getmək

Sual: Neçə qaldı?

Nümunə: 10 nar
var, 4-nü yedik,
neçə qaldı?

Part-Whole

Vəziyyət: Bütövü
və bir hissəni
bilirik

Sual: Digər hissə
neçədir?

Nümunə: 10
heyvan var, 4-ü
at, neçəsi qoyun?

Comparison

Vəziyyət: İki
qrupu müqayisə
edirik

Sual: Neçə
çox/az?

Nümunə: 10
alma, 4 portağal.
Alma neçə çox?

HER ÜÇÜ EYNİ TƏNLIK!

$$10 - 4 = 6$$

Amma mənəsi fərqlidir!

FƏALİYYƏT 1: Model Tanıma

Hər məsələni düzgün modellə əlaqələndir:

Məsələ 1: Səbətdə 8 üzüm salxımı var. 3-nü yedim. Neçə qaldı?

→ Model: **TAKE AWAY**

Məsələ 2: 12 quş var. 5-i qaz. Qalanı ördək. Neçə ördək?

→ Model: **PART-WHOLE**

Məsələ 3: Ali 9 qoz, Aysə 6 qoz topladı. Ali neçə çox topladı?

→ Model: **COMPARISON**

Montessori: Hər modeli fiziki olaraq
meyvələrlə göstər!

DƏRS 5.2

ÇIXMA VƏ TOPLANMA ƏLAQƏSİ

Tərsinə Əməliyyatlar (Inverse Operations)

ƏN VACIB ƏLAQƏ!

Singapore Math: Çıxma və toplanma
TƏRSİNƏDİR (inverse)!

Toplanma: hissələri birləşdirib bütövü tapırıq
Çıxma: bütövdən hissəni götürüb digər
hissəni tapırıq

ƏSAS İDEYA:

Əgər $5 + 3 = 8$ olarsa,
Onda $8 - 3 = 5$ və $8 - 5 = 3$!

Bu əlaqəni başa düşmək = **number sense!**

Eyni Hekayə - 3 Tənlik

HEKAYƏ:

Səbətdə 5 nar və 3 qoz var. Cəmi 8
meyvə.

5 nar

+

3 qoz

8 meyvə

=

8

3 TƏNLİK YAZILA BİLƏR:

5 + 3 = 8 (toplanma)

8 - 3 = 5 (çıxma)

$$8 - 5 = 3 \text{ (çıxma)}$$

Think Addition (Toplanma ilə Düşün)

ƏN GÜCLÜ ÇIXMA STRATEGIYASI!

Çıxma məsələsini toplanma kimi düşünürük!

Nümunə: $9 - 6 = ?$

Sual dəyişir:

"6-ya NƏÇƏ əlavə edək ki, 9 olsun?"

$$6 + ? = 9$$

$$6 + 3 = 9$$

Ona görə: $9 - 6 = 3$

Niyə güclüdür:

- Toplanma faktlarını istifadə edirik
- Çıxma faktlarını ayrıca əzbərləməyə ehtiyac yox!

- Number sense inkişaf edir

Singapore Math: Uşaqlar part-whole modeli görəndə avtomatik bunu edirlər!

FƏALİYYƏT 2: Think Addition Praktika

Hər çıxmanı toplanma ilə həll et:

1) $10 - 7 = ?$

Düşün: $7 + ? = 10$

Bil: $7 + 3 = 10$

Cavab: $10 - 7 = 3$

2) $8 - 5 = ?$

Düşün: $5 + ? = 8$

Bil: $5 + 3 = 8$

Cavab: $8 - 5 = 3$

3) $12 - 7 = ?$

Düşün: $7 + ? = 12$

Make 10: $7 + 3 = 10$, $+ 2 = 12$

Cavab: $12 - 7 = 5$

Bu metod çox güclüdür! Çünkü siz artıq toplanma faktlarını bilirsiniz!

DƏRS 5.3

ÇIXMA STRATEGİYALARI

Count Back, Think Addition, Make 10

**Çoxlu Strategiya = Çevik
Düşüncə**

OECD 2030: Bir problemin çoxlu həlli!

4 Əsas Çıxma Strategiyası:

1. Count Back (Geri sayma)
2. Think Addition (Toplanma ilə düşün)
3. Use 10 (10-dan istifadə)

4. Use Doubles (İkiqatlardan istifadə)

Uşaq ÖZÜ strategiya seçir - bu student agency!

STRATEGİYA 1: Count Back (Geri Sayma)

Necə işləyir: Böyük ədəddən başla, kiçik ədəd qədər geri say

Nümunə: $9 - 2 = ?$

1. 9-dan başla: "Doqquz..."
2. 2 dəfə geri say: "səkkiz, yeddi"
3. Cavab: 7

Nə vaxt işlətmək: Kiçik ədəd çıxanda (1, 2, 3)

Nümunələr:

- $10 - 1 = 9$ (on... doqquz!)
- $8 - 2 = 6$ (səkkiz... yeddi, altı)
- $7 - 3 = 4$ (yeddi... altı, beş, dörd)

QEYD: Böyük ədədlər üçün çətin! 10 – 8 üçün
Think Addition daha yaxşıdır.

STRATEGIYA 2: Think Addition (Artıq Öyrəndik!)

Ən Güclü Strategiya!

$$10 - 7 = ? \rightarrow 7 + ? = 10 \rightarrow 7 + 3 = 10 \rightarrow$$

Cavab: 3

Nə vaxt işlətmək:

- Böyük ədəd çıxanda ($10 - 8, 9 - 7\dots$)
- Count back çətin olanda
- Hər zaman!

STRATEGIYA 3: Use 10 (10- dan istifadə)

Teen numbers (11-19) üçün çox güclüdür!

Nümunə: $13 - 5 = ?$

Metod 1 - İki addımda:

1. $13 = 10 + 3$
2. Əvvəl 10-dan 5 çıx: $10 - 5 = 5$
3. Sonra 3 əlavə et: $5 + 3 = 8$

Metod 2 - Parçala:

1. $5 = 3 + 2$
2. Əvvəl 3-ü çıx: $13 - 3 = 10$
3. Sonra 2-ni çıx: $10 - 2 = 8$

Bu, make 10 toplanmadakı kimi işləyir!

Use 10 Nümunəsi: $14 - 6 = ?$

METOD 1: Parçala

$$14 = 10 + 4$$

$$6 = 4 + 2$$

$14 - 4 = 10$ (əvvəl 4-ü çıxdıq)

$10 - 2 = 8$ (sonra 2-ni çıxdıq)

Cavab: $14 - 6 = 8$

METOD 2: 10-dan çıx

$$14 = 10 + 4$$

$10 - 6 = 4$ (onluqdan 6 çıxdıq)

$4 + 4 = 8$ (birlikləri əlavə etdik)

Cavab: $14 - 6 = 8$

STRATEGIYA 4: Use Doubles

İkiqat faktlarından istifadə!

Nümunə: $9 - 4 = ?$

Bil ki: $4 + 4 = 8$ (double)

Onda: $9 = 8 + 1 = (4 + 4) + 1$

Deməli: $9 - 4 = 4 + 1 = 5$

Başqa nümunə: $13 - 6 = ?$

Bil: $6 + 6 = 12$

$13 = 12 + 1 = (6 + 6) + 1$

$13 - 6 = 6 + 1 = 7$

FƏALİYYƏT 3: Strategiya

Seçimi

Hər məsələ üçün ən yaxşı strategiyani seç:

$10 - 2 = ? \rightarrow$ Count Back (on... doqquz, səkkiz)

$10 - 8 = ? \rightarrow$ Think Addition ($8+?=10 \rightarrow 8+2=10$)

$14 - 7 = ? \rightarrow$ Use Doubles ($7+7=14 \rightarrow 14-7=7$)

$13 - 5 = ? \rightarrow$ Use 10 ($13=10+3$, parçala $5=3+2$)

OECD Student Agency: Sən ÖZÜ qərar ver!

Bir strategiya asan gəlirsə, onu işlət!

DƏRS 5.4

TƏNLİK AİLƏLƏRİ

Fact Families - Number Bonds Genişlənməsi

Fact Family - 4 Tənlik, 3 Ədəd

Fact Family = eyni 3 ədəddən düzələn bütün toplanma və çıxma tənlikləri!

Nümunə: 5, 3, 8

Bu 3 ədəd **4 tənlik** yarada bilir:

- $5 + 3 = 8$ (toplanma)
- $3 + 5 = 8$ (toplanma, commutative!)
- $8 - 3 = 5$ (çıxma)
- $8 - 5 = 3$ (çıxma)

Singapore Math: Fact families number bonds-ın genişlənməsidir. Part-whole thinking!

Fact Family Üçbucağı 4, 5, 9

9

4 TƏNLİK:

$4 + 5 = 9$

$5 + 4 = 9$

$9 - 5 = 4$

$9 - 4 = 5$

4 TƏNLİK BİR AİLƏ! Hamısı eyni 3 ədəddən
düzəlir: 4, 5, 9

Fact Family ilə Hekayə: 6, 4, 10

Səbətdə 6 üzüm salxımı və 4 qoz var. Cəmi
10 meyvə.

BU HEKAYƏDƏN 4 TƏNLİK:

$$6 + 4 = 10 \text{ (üzüm + qoz)}$$

$$4 + 6 = 10 \text{ (qoz + üzüm)}$$

$$10 - 4 = 6 \text{ (hamısından qozu çıxaq, üzüm qalar)}$$

$10 - 6 = 4$ (hamısından üzümü
çıxaq, qoz qalar)

Xüsusi Hallar

DOUBLE FACTS: 2 tənlik, 4 deyil!

Nümunə: $5 + 5 = 10$

Fact family:

- $5 + 5 = 10$
- $10 - 5 = 5$

$5 + 5$ və $5 + 5$ eynidir, təkrar yazmırıq!

$10 - 5$ və $10 - 5$ eynidir, təkrar yazmırıq!

SIFIRLA: $0 + 7 = 7$

- $0 + 7 = 7$
- $7 + 0 = 7$
- $7 - 0 = 7$
- $7 - 7 = 0$

FƏALİYYƏT 4: Fact Family Yaradıcılığı

Verilmiş 3 ədəd üçün fact family yaz:

1) 3, 4, 7

$\square + \square = \square$

$\square + \square = \square$

$\square - \square = \square$

$\square - \square = \square$

2) 8, 2, 10

Hekayə yarat və 4 tənlik yaz!

3) Öz Fact Family-ni Yarat!

Real meyvələrlə: səbətdə qoy, say, tənlik yaz!

Bloom's Create: Öz fact family oyununuzu yaradın - kartlar, qaydalar, qiymətləndirmə!

DƏRS 5.5

ÇIXMA FAKTALARI

Avtomatizasiya və Sürət

Çıxma Fluency

ƏSAS XƏBƏR: Çıxma faktlarını AYRICA
əzbərləməyə ehtiyac yox!

Niyə?

Çünki çıxma = toplanmanın tərsi!
Toplanma faktlarını bilirsənsə, çıxmanı da
bilirsən!

Nümunə:

$7 + 5 = 12$ bilirəm $\rightarrow 12 - 5 = 7$ və $12 - 7 = 5$
avtomatik bilirəm!

TIMSS: "Understanding the inverse
relationship reduces the cognitive load of
memorizing separate fact sets."

MƏQSƏD: 0-10 çıxma faktlarını 3-5 saniyədə cavablaşdırmaq!

ÇIX MA FAKTALARI STRATEGİYA BƏLƏDÇİSİ

Çıxma Tipi	Ən Yaxşı Strategiya	Nümunə
- 0	0 çıxanda dəyişmir	$7 - 0 = 7$
- 1, - 2, - 3	Count Back	9-2: doqquz...səkkiz, yeddi
- Doubles	Bil cavabı	$10-5=5, 8-4=4$
Böyük -	Think Addition	$10-7: 7+?=10 \rightarrow$ $7+3=10$
Teen numbers	Use 10	$13-5: 13=10+3,$ parçala

Avtomatizasiya Yolu

3 MƏRHƏLƏ:

1. Strategiya Mərhələsi (2-3 həftə):

- Hər çıxmanı strategiya ilə həll et
- Think addition ən çox işlət
- Fact families təmrinləri

2. Keçid Mərhələsi (2-3 həftə):

- Bəzi faktları avtomatik bil (doubles, -0, -1)
- Qalanları strategiya ilə
- Sürət artır

3. Avtomatizasiya (davamlı):

- Əksər faktlar avtomatik (3 saniyə)
- Çətin faktlar strategiya ilə (5 saniyə)
- Gündəlik təmrin!

VACİB: Hər kəs fərqli sürətdə irəliləyir! Səbr!

ARTI ROBOT - ÇIXMA TƏLİMİ

Strategiya Tanıma:

- Al uşağın hansı strategiya işlətdiyini tanıyor
- "Əla! Think addition işlətdin: 10–7 üçün $7+3=10$ düşündün!"
- Strategiya çeşidliliyini təşviq edir

Adaptiv Çətinlik:

- Səviyyə 1: –1, –2 (count back)
- Səviyyə 2: Doubles (10–5, 8–4)
- Səviyyə 3: Think addition (10–7, 9–6)
- Səviyyə 4: Teen numbers (13–5, 15–8)

Fact Family Builder:

- Interaktiv üçbucaq: 3 ədəd ver, Al 4 tənlik yaradır
- Hekayə generator: "6 at və 4 qoyun..." → fact family
- Visual bar models avtomatik

Oyunlar:

- "Fact Family Bingo"
- "Strategy Detective" - Al strategiyani tapır
- "Subtraction Race" - dostla yarış

Real-time Feedback:

- "13–8=5 düzgündür! Use 10 strategiyası işlətdin!"
- "Səhv! 10–7=4 deyil. Düşün: $7+?=10$.
 $7+3=10$, ona görə $10-7=3$ "

Progress Dashboard:

- Hansı strategiyalar mənim sənildi
- Hansı faktlar avtomatik
- Sürət göstəriciləri
- Valideyn baxışı

FİNAL LAYİHƏ: Bazar

Hesabatı

Real-World PISA Problemı:

Səhnə: Anana bazara gedib meyvə alırsan.

Evdə pul hesablayırsan.

Tapşırıq 1 - Take Away:

- Evdən 15 manat götürdün
- Bazarda 8 manat xərclədin
- Neçə manat qaldı? (Model seç, strategiya

işlət, həll et)

Tapşırıq 2 - Part-Whole:

- Aldığın 10 meyvənin 6-sı nar
- Qalanı alma
- Neçə alma? (Bar model çək!)

Tapşırıq 3 - Comparison:

- Qonşu 12 portağal aldı
- Sən 7 portağal aldın
- Qonşu neçə çox aldı?

Tapşırıq 4 - Fact Family:

- 5 nar, 3 üzüm salxımı, cəmi 8 meyvə
- Bütün fact family-ni yaz (4 tənlik)
- Üçbucaq diaqramı çək

Tapşırıq 5 - Strategiya İzahı:

Yazılı hesabat: "Mən bu problemləri necə həll etdim? Hansı strategiyaları işlətdim? Niyə?"

OECD Competencies:

- Mathematical literacy - real contexts

- Communication - strategiya izahı
- Critical thinking - strategiya seçimi
- Creativity - müxtəlif həllər

MÜƏLLİM/VALIDEYN BƏLƏDÇİSİ

ÇIXMA - TOPLANMANIN TƏRSİ!

1. ARDICILIK:

TOPLANMA möhkəm olmalıdır! Toplanma zəifsə, geri qayıdın!

Çünki çıxma toplanma biliklərindən asılıdır.

2. 3 MODEL MÜTLƏQ!

Take away, part-whole, comparison - hər üçü vacibdir!

Real həyatda hər üçü rast gəlinir.

3. THINK ADDITION PRİORİTET!

Bu, ən güclü strategiyadır. Mərkəzdə saxlayın!

Uşaq 10-7 görəndə avtomatik "7+?=10" düşünməlidir.

4. FACT FAMILIES:

Part-whole thinking-in ən yüksək formasıdır!

Hər gün fact family təmrinləri!

Üçbucaq diaqramları çəkdirin!

5. MÜDDƏT: 4-5 həftə

Həftə 1: 3 model

Həftə 2: Think addition, strategiyalar

Həftə 3: Fact families

Həftə 4-5: Avtomatizasiya

6. TYPICAL ERRORS:

- $10-7=4$ (count back səhv) → Think addition öyrət!
- Model qarışdırır (comparison-ı take away kimi)
→ Bar model çəkdirin!
- Fact family incomplete (2 tənlik yazdı, 4 lazım)
→ Sistemli yoxlayın!

7. ASSESSMENT:

- Model tanıma: məsələyə bax, model seç
- Strategiya flexibility: eyni məsələni 2 yolla həll et
- Fact fluency: timed test (stress yox!)
- Problem solving: real-world məsələlər

8. DIFFERENTIATION:

- Advanced: 11-20 çıxma, 3-digit preview
- Struggling: 0-5 fokus, daha çox konkret
- ELL: Visual models, bilingual fact families

9. HOME PRACTICE:

- Flashcards - amma toplanma tərəfini göstər, uşaq çıxmanı desin!
- Real-life: "10 manatım var, 6 xərcləyərəm, neçə qalar?"
- Fact family oyunu
- ARTI app

10. NEXT STEPS:

Toplanma və çıxmanı möhkəmləndirin, sonra:

- Mövzu 6: 11-20 arası toplanma/çıkma (regrouping)
- Müqayisə, patterns, problem solving...

**ÇIXMA
SƏYAHƏTİNİ**

TAMAMLADINIZ!

İndi çıxmanın 3 modelini bilirsiniz!

Think addition strategiyası sizindir!

Fact families məntiqini anlayırsınız!

Toplanma   və Çıxma   artıq
dostlarınızdır!

**Növbəti: 11-20 TOPLANMA
VƏ ÇIXMA!**